

Backronym Creation and Poetic Etymology (Introduction and Description of Two New Artistic Devices)

Manouchehr forouzandeh fard¹

Ali Jahanshahi Afshar^{2*}

Abstract

This article tries to describe two artistic devices which have not been paid attention yet. In the first device, i.e. backronym, the poet/ writer considers each phoneme/ grapheme of a simple word as an initial phoneme/ grapheme of another word, so that a simple word is considered as an acronym. This process adds some secondary meanings to the central meaning of the word which do not exist in its root and structure. In the second device, i.e. poetic etymology (or etymological deviation), the poet/ writer forges an etymology to impose one's desired meaning to the word. In spite of folk etymology, etymological deviation is a conscious and artistic process.

Keywords: acronym, backronym, etymology, folk etymology, poetic etymology, etymological deviation

Extended abstract

1. Introduction

In classical texts, especially mystical ones, we occasionally encounter terms perceived as acronyms of several other terms. For instance, *taṣawwuf* (spelled as *tṣwf*) "sufism" has been viewed as an acronym for *tawba* "repentance", *ṣidq* "honesty", *wara'* "piety", and *fanā'* "annihilation". This process can be termed "backronym creation." The first part of this article addresses this process. The second part is dedicated to poetic etymology or etymological deviation, where a poet or writer, despite knowing the true origins of words, creatively attributes common roots to unrelated words within a poetic context.

2. Theoretical Framework

In this research, we deal with two main processes, i. e. backronym creation and poetic etymology, which are defined linguistically and compared to each other

---

1. PhD student of Persian language and literature, University of Tehran, Tehran, Iran. (m.forouzandeh@ut.ac.ir)

*2. Associate Professor of Persian Language and Literature, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran (Corresponding Author: a.j.afshar@uk.ac.ir.).

as well as being discussed and analyzed using various examples from different texts.

3. Methodology

The data collection method of this article is library method and the authors' research method is descriptive and analytical.

4. Discussion

4. 1. The First Artistic Device: Backronym Creation

Acronym creation is a process where a new word is formed by combining the initial graphemes or phonemes of the component words of a phrase, producing a pronounceable word (cf. Bauer, 1996: 237-238; Matthews, 2011: s.v. acronym), such as *ISBN*, which stands for *International Standard Book Number*. Conversely, there is another linguistic process, termed "backronym creation," wherein a creative language user (who is usually a poet or writer) perceives a simple word as an acronym, thereby adding secondary meanings to its original sense. Consider the following example:

Thus, when they found that the word *taṣawwuf* (spelled as *tṣwf*, "sufism") consists of four letters, they judged that each letter indicates a position among these four: the 't' stands for *tawba* ("repentance"), the 's' stands for *ṣidq* ("honesty"), the 'w' stands for *wara'* ("piety"), and the 'f' stands for *fanā'* ("annihilation") (*Yawāqūt al-'Ulūm wa Darārī al-Nujūm*, 1345/1966: 69).

The writer here perceives *taṣawwuf*, a simple word, as an acronym and thus creates an artistic phrase.

4. 2. The Second Artistic Device: Poetic Etymology

Etymology is a branch of linguistics dedicated to studying the origins, history, and transformations in form and meaning of words. Various types of etymology include scientific etymology, pseudo-scientific etymology, and popular etymology. Scientific etymology adheres to linguistic principles, particularly historical linguistics. Due to its complexity, some enthusiasts resort to pseudo-scientific etymology based on their limited scholarly capacity. Popular etymology usually involves confusing similar-sounding words (ibid.; O'Grady et al., 2001: 335; Matthews, 2011: s.v. popular etymology). This non-scientific effort by laypeople attempts to link the sound and meaning of a word using personal inference rather than linguistic rules. Not only laypeople but also many educated individuals and even some lexicographers sometimes fall into this trap (Bateni, 1385/2006: 142-143).

Post-Islamic Persian writers, driven by personal interest, have endeavored to trace and understand Persian words. However, their lack of linguistic knowledge often led them astray. Boroumand-Saeid (1383/2004: 10-17) provides examples of popular etymology (see also Minovi, 1330/1951; Zakeri,

1372/1993; idem, 2005). Folk etymology is also observed in classical texts. A famous example is the etymology given for the word *Rustam* in the *Shahnameh*:
birastam biguftā yam āmad ba sar / nihādand Rustam-š nām-i pisar [She said, 'I was relieved (*berastam*) from sorrow.' / They named the boy *Rustam*] (Ferdowsi, 2017: 1/268).

As seen, popular etymology arises from ignorance without an intention to create beauty, while poets and writers sometimes deliberately engage in etymology. We term this "poetic etymology." Consider the following example:

Extelâs ("embezzlement"): [...] Opinions on the naming of this word vary. [...] Another group derives *extelâs* from *extelâl-e havâs* ("mental disturbance") and thus exempts embezzlers from punishment due to this. Poem:
'Extelâs ("embezzlement") comes from *extelâl-e havâs* ("mental disturbance"),
 O friend, / For a sane person would not engage in such a deed.' (Tavallali, 1348/1969: 274).

It should be noted that various types of etymology lie on a continuum from scientific to popular etymology, and sometimes distinguishing the exact type requires further research.

4. 3. Common Features of Backronym Creation and Poetic Etymology

In both artistic devices discussed in this article, the poet or writer imposes their intended meaning onto the root and structure of a word. Additionally, other similarities between these processes are as follows:

Transparency: In both processes, a simple and opaque word is transformed into a non-simple word or an acronym, thereby making its meaning transparent.
Deviation: Deviation is the departure from the rules governing the standard language and non-conformity with conventional language (Safavi, 1381/2002: 1445; for types of deviation, see Leech, 1969: 42ff.). Given that deviation occurs at various language levels, the authors propose that poetic etymology can be termed etymological deviation. Similarly, backronym creation can be seen as a form of morphological deviation.

Aetiologia: In the artistic device of aetiologia (in Persian: *Husn-e Ta'lîl*, lit. elegance in assigning a cause), a poet provides an artistic justification for a scientific phenomenon. If we consider the derivation and etymology of words a scientific phenomenon, backronym creation and poetic etymology also offer artistic justifications for word derivation and etymology.

5. Conclusion

The two artistic devices introduced in this article share a similarity: in both, an intended meaning is imposed onto the structure of a word that does not originally possess it, and this process occurs consciously and artistically. In backronym creation, a simple word is perceived as an acronym for several words, thereby absorbing their meanings. In etymological deviation, an

alternative root is intentionally attributed to a word, a root that conveys the poet's or writer's intended meaning.

Select Bibliography

- Academy of Persian Language and Literature, A Collection of Linguistic Terms, Tehran, Academy of Persian Language and Literature. 2018. [in Persian]
- Bateni, Mohammad-Reza, "Opaque and Transparent Words: A Discussion in Semantics," On Language, 4th ed., Tehran, Agah, 2006; 117-147. [in Persian]
- Bauer, L. English Word Formation, Cambridge, Cambridge University Press. 1996.
- Boroumand-Saeid, Javad, "Folk Etymology," Etymology and Derivation in Persian Language, Kerman, Shahid Bahonar University, 2004; 9-17. [in Persian]
- Ferdowsi, Abul-Qasim. Shahnameh, edited by Djalal Khaleghi-Motlagh, 8 vols. (with the cooperation of Mahmud Omidshar for vol. 6 and Abolfazl Khatibi for vol. 7), 6th ed., Tehran, Center for the Great Islamic Encyclopedia. 2017. [in Persian]
- Leech, G. N. A Linguistic Guide to English Poetry, London and New York, Longman. 1969.
- Matthews, P. H. The Concise Oxford Dictionary of Linguistics, 2nd ed., Oxford, Oxford University Press. 2011.
- Minovi, Mojtaba. "Madness and Its Many Forms: 2. Appellation and Etymology," Yaghma, 4(9): 385-396. [in Persian]
- O'Grady, W. et al. Contemporary Linguistics: An Introduction, London, Longman. 2001.
- Safavi, Kourosh. "Deviation," Persian Literary Encyclopedia (Encyclopedia of Persian Literature), Vol. 2, 2nd ed., Tehran, Organization for Printing and Publishing, Ministry of Culture and Islamic Guidance, 2002; 1445-1446.. [in Persian]
- Tavallali, Fereydoun. At-Tafāṣīl, 3rd ed., Shiraz, Kānoun-e Tarbiyat. 1969. [in Persian]
- Yawāqīt al-'Ulūm wa Darārī al-Nujūm. edited by Mohammad-Taqi Daneshpazhouh, Tehran, Bonyad-e Farhang-e Iran. 1966. [in Persian]
- Zakeri, Mostafa. "Folk Etymology and Fancy Word-Formation," Proceedings of the Seminar on Persian Language and the Language of Science, edited by Ali Kafi, Tehran, Markaz-e Nashr-e Daneshgahi, 1993; 372-435. [in Persian]
- Zakeri, Mostafa. "Pseudo-scientific Etymology," Iranian Studies Research (Mahmud Afshar Memorial), Vol. 15 (Sotudeh Memorial 1), edited by Iraj Afshar with the cooperation of Karim Esfahaniyan and Mohammad-Rasul

Daryagasht, Tehran, Bonyad-e Mowqafat-e Doktor Mahmud-e Afshar, 2005; 392-417. [in Persian]

How to cite:

forouzandeh fard M, Jahanshahi Afshar A. Backronym Creation and Poetic Etymology (Introduction and Description of Two New Artistic Devices). *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani*. 2024; 2(16): 7-22. DOI:10.22124/plid.2024.27229.1669

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۷
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۰۶
صفحات: ۲۲-۷

سرنام‌پنداری و ریشه‌شناسی شاعرانه (معرفی و توصیف دو هنر سازه تازه)

منوچهر فروزنده فرد^۱

علی جهانشاهی افشار^۲

چکیده

در باره انواع هنر سازه‌ها در آثار ادبی گوناگون نوشته‌های بسیاری به چاپ رسیده است، اما از آنجاکه هنر و هنر سازه‌ها را نمی‌توان محدود کرد، پژوهشگر ادبی هنوز هم می‌تواند انواع دیگری از این ابزارها را کشف و توصیف کند. نگارندگان در این نوشتار کوشیده‌اند به دو هنر سازه پیردازند که ظاهراً تاکنون توجه ادب‌پژوهان را به خود جلب نکرده‌اند. این دو ابزار عبارت‌اند از سرنام‌پنداری و ریشه‌شناسی شاعرانه. در سرنام‌پنداری (تسامحاً سرواژه‌پنداری)، شاعر / نویسنده می‌کوشد هر یک از واژه‌ها یا تک‌نگاره‌های یک واژه را واج یا تک‌نگاره آغازین واژه‌ای دیگر بپندارد و با این کار واژه بسیط را سرنام تلقی کند. درواقع با این حسن تعلیل، به‌صورتی هنری معانی دیگری به معنای اصلی واژه افزوده می‌شود که در ساختمان و ریشه آن واژه وجود ندارد. در ریشه‌شناسی شاعرانه (هنجارگریزی ریشه‌شناختی)، شاعر / نویسنده برای واژه ریشه‌ای می‌سازد تا معنای موردنظر خود را بدان واژه تحمیل کند. برخلاف ریشه‌شناسی عامیانه، ریشه‌شناسی شاعرانه کاملاً آگاهانه است. اطلاعات این مقاله به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده و روش تحقیق نگارندگان توصیفی - تحلیلی است.

واژگان کلیدی: سرنام، سرنام‌پنداری، ریشه‌شناسی، ریشه‌شناسی عامیانه، ریشه‌شناسی شاعرانه، هنجارگریزی ریشه‌شناختی.

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. m.forouzandeh@ut.ac.ir

۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران. a.j.afshar@uk.ac.ir

(نویسنده مسؤول)

۱- مقدمه

سرنام‌سازی شاید در وهلهٔ نخست فرایندی جدید بنماید، اما با تدقیق در متون نمونه‌هایی مشابه این فرایند به چشم می‌خورد. در متون قدیم، به‌ویژه متون عرفانی، گاه به مواردی برمی‌خوریم که یک اصطلاح را سرنامی از چند اصطلاح دیگر پنداشته‌اند؛ برای نمونه تصوف را سرنامی از توبه، صدق، ورع و فنا تلقی کرده‌اند. در این موارد، که شمارشان اندک هم نیست، با فرایندی سروکار داریم که می‌توان آن را سرنام‌پنداری نامید. در بخش نخست مقاله حاضر به این فرایند می‌پردازیم.

از دیرباز فلاسفه، ادیبان، نویسندگان، شعرا و عامهٔ مردم به ریشه‌شناسی توجه کرده‌اند. در این میان در کنار ریشه‌شناسی‌های عالمانه، شبه‌عالمانه و عامیانه گونهٔ دیگری از ریشه‌شناسی هم کاربرد داشته که تاکنون بدان توجه نشده‌است. این ریشه‌شناسی را می‌توان ریشه‌شناسی شاعرانه یا دقیق‌تر هنجارگریزی ریشه‌شناختی نامید. برای نمونه امین‌پور، باوجود آگاهی از ریشهٔ کلمات و صرفاً در عالم شعر، یأس و سعی یا آدم و عدم را هم‌ریشه می‌داند. بخش دوم مقاله پیش‌رو به این فرایند اختصاص دارد.

۲- هنر سازهٔ نخست: سرنام‌پنداری

۲-۱- سرنام‌سازی

اصل اقتصاد ایجاب می‌کند که زبان به‌سوی کوتاه‌سازی (/اختصارسازی)^۱ گرایش یابد. کوتاه‌سازی، که پیشینهٔ آن به زبان‌های دورهٔ باستان و میانه می‌رسد (نک. زاهدی و شریفی، ۱۳۹۰)، خود دارای انواعی است که یکی از آنها سرنام‌سازی^۲ نام دارد. سرنام‌سازی فرایندی است که در آن با کنار هم قرار دادن تک‌نگاره‌ها (/نویسه‌ها) یا واج‌های^(۱) آغازین واژه‌های سازندهٔ یک عبارت، واژهٔ جدیدی ساخته می‌شود که همانند یک واژهٔ واقعی زبان قابل تلفظ است (نک. شقاقی، ۱۳۸۹: ۱۰۸؛ شقاقی، ۱۳۹۴: ذیل سرنام؛ Matthews, 2011: 237-238; Bauer, 1996: 237-238; acronym)، مانند شایب که سرواژهٔ شمارهٔ استاندارد بین‌المللی کتاب است^(۲).

۲-۲- سرنام‌پنداری

در زبان، و به‌ویژه در گونهٔ ادبی، فرایند دیگری وجود دارد که عکس فرایند سرنام‌سازی است. در این فرایند که نگارندگان آن را سرنام‌پنداری می‌نامند^(۳)، گویشور خلاق زبان (که غالباً شاعر/

1. abbreviation

2. acronym

نویسنده است) یک واژه ساده (بسیط)^۱ را سرنام می‌پندارد و درواقع با این کار، معانی ثانویه دیگری به معنای اولیه آن واژه می‌افزاید که در ریشه و ساختمان آن وجود ندارد. این فرایند هنرمندانه و آگاهانه می‌تواند نوعی هنر سازه^(۴) به شمار آید. به نمونه‌هایی از این فرایند که نگارندگان یافته‌اند توجه فرمایید^(۵):

- «و [یحیی بن معاذ رازی] گفت: زهد سه حرف است: زا و ها و دال. اما زا ترک زینت است و ها ترک هواست و دال ترک دنیا است» (عطار، ۱۳۹۸: ۱/ ۳۸۰؛ سنج. همان: ۱/ ۵۸۳ [قول ابوبکر وراق]).

چنان که ملاحظه می‌شود، گوینده زهد را که واژه‌ای بسیط است، سرنامی پنداشته است از [ترک] زینت، [ترک] هوا و [ترک] دنیا، و بدین صورت عبارتی هنری پدید آورده است.

- «پس چون لفظ تصوف چهار حروف یافتند حکم کردند که هر حرفی اشارت است به مقامی از این چهارگانه: تا توبه است، صاد صدق است، واو ورع است، فا فناست» (یواقیت/العلوم و دراری النجوم، ۱۳۴۵: ۶۹)^(۶).

- «کلمه شطح آیا از «ش» شریعت، «ط» طریقت و «ح» حقیقت نیامده است؟!» (عبدالکریم سروش، نقل شده در خرمشاهی، ۱۳۸۹: ۲/ ۱۳۵۰).

گاه هر یک از تک‌نگاره‌های واژه بسیط را نماینده بیش از یک واژه دانسته‌اند:

- «صوف سه حرف است: صاد و واو و فا. صاد صدق است و صفا و صیانت و صلاح، و واو وصل است و وفا و وجد، و فا فرج است و فتح و فرح» (باخرزی، ۱۳۸۳: ۳۰).

- «مرقع چهار حرف است: میم و را و قاف و عین. میم تمامی معرفت و مجاهدت و مذلت است و را بی‌نهایتی رحمت و رأفت و ریاضت و راحت، و قاف ظهور قناعت و قوت و قربت و قول صدق، و حرف عین عیان شدن علم و عشق و عمل» (همان‌جا).

- «اگر پرسند که حروف شریعت و طریقت و حقیقت اشارت به چه چیز است، بگوی شریعت پنج حرف است: شین شریعت شرط عبادت به جای آوردن است و رای شریعت روا از ناروا دانستن است و یای شریعت یکدل بودن است در اعتقاد و عین شریعت علم فرض و سنت آموختن و تای شریعت تقوا به جای آوردن است. اما طریقت نیز پنج حرف است: طای طریقت طلب حق کردن است و رای طریقت راضی بودن است به هرچه بدو رسد و یای طریقت یقین حاصل کردن است و قاف طریقت قرب حق طلبیدن است و تای طریقت توجهی تمام فرمودن است به جانب حق و با یک‌سو رفتن از خلق. اما حقیقت نیز پنج حرف است: حای حقیقت حضور

1. simple word

دل است در یاد کردن حق و قاف اول قدم در بادیۀ تجرید نهادن و یای حقیقت یک‌جهت شدن است در مرتبۀ تفرید و قاف دوم حقیقت قید هستی مجازی از قدم تعیین برداشتن تا نظر به حقایق اشیا گشاده شود و تای حقیقت توحید ذی‌الجلال را که مرتبۀ آخر است از مراتب سلوک مطمح نظر همت ساختن» (کاشفی، ۱۳۵۰: ۳۸-۳۹؛ همچنین نک. همان: ۳۵-۳۶ و مواضع دیگر)^(۷).

- «اگر پرسند که حروف خرقه چه معنی دارد، بگوی خرقه چهار حرف است و هر حرفی سه معنی دارد که مجموع دوازده باشد: خا دلالت می‌کند بر خوف و خشیت ... معنی دیگر دلالت می‌کند بر خیرخواهی ... معنی دیگر دلالت می‌کند بر خرابی ظاهر ... اما رای خرقه اول دلالت می‌کند بر رضا ... و معنی دوم دلالت می‌کند بر راحت خلق طلبیدن ... سیم دلالت است بر رفق و رأفت ... اما قاف خرقه اول دلالت کند بر قهر نفس ... دوم دلالت کند بر قرب ... سیم دلالت کند بر قبول ... اما های خرقه - که در اصل تا است و در وقف ها می‌شود- دلیل هدایت و هوان و هَرَب است ... و اگر تا گویی دلیل توفیق و تصدیق و تحقیق است» (همان: ۱۶۴-۱۶۶).

حتی برخی مفسران بر همین شیوه تفاسیری از حروف مقطعه قرآن کریم نیز به دست داده‌اند. برای نمونه، در تفسیر سورآبادی در باب الم در آغاز سورة بقره آمده‌است:

«گفته‌اند: الم معناه انا الله اعلم، و گفته‌اند: الف الله، لام لطیف، میم مجید؛ ... و گفته‌اند که الف آلاءه و لام لطفه و میم ملکه؛ ... و گفته‌اند: الف الله، لام جبرئیل، میم محمد» (سورآبادی، ۱۳۸۰: ۲۷/۱).

چنان‌که در شاهد بالا ملاحظه می‌شود، گاه به‌جای تکنگاره/ واج آغازین برخی کلمات، با تسامح تکنگاره/ واج میانی یا پایانی را نیز در نظر گرفته‌اند، برای نمونه در الم، لام را که واج/ تکنگاره میانی الله است و میم را که واج/ تکنگاره پایانی اعلم است لحاظ کرده‌اند. یا در تفسیر دیگر لام را که واج/ تکنگاره پایانی جبرئیل است در نظر گرفته‌اند. در شاهد زیر نیز به همین شیوه واج/ تکنگاره پایانی واژه عمل در نظر گرفته شده‌است:

- و [محمد فضل] گفت: «علم سه حرف است: عین و لام و میم. عین علم است و لام عمل و میم مُخلص حق است در علم و عمل» (عطار، ۱۳۹۸: ۱/ ۵۵۴).

شاهد اخیر از دیدگاهی دیگر نیز با شواهد دیگر متفاوت است، زیرا عین علم را خود واژه علم دانسته و شبیه است بدانچه در شاهد زیر در باب واژه عشق آمده‌است:

- «اسرار عشق در حروف عشق مضمّر است. عین و شین عشق بود و قاف اشارت به قلب است. چون دل نه عاشق بود، معلق بود. چون عاشق شود، آشنایی یابد. بدایتش دیده [عین] بود و دیدن؛ عین اشارت بدوست در ابتدای حروف عشق. پس شراب ملامال شوق

خوردن گیرد؛ شین اشارت بدوست. پس از خود بمیرد و بدو زنده گردد؛ قاف اشارت به قیام بدوست. و اندر ترکیب این حروف اسرار بسیار است و این قدر در تنبیه کفایت است» (غزالی، ۱۳۵۹: ۳۸-۳۹).

براین اساس عشق را یک بار سرنامی از عشق و قلب و بار دیگر سرنامی از عین (چشم، دیده)، شراب و قیام می‌پندارد. اینکه غزالی عشق را سرنامی از خود واژه و واژه قلب دانسته و اینکه به جای یک حرف، دو حرف اول عشق را در نظر گرفته است در نوع خود عجیب و جالب است.

۳- هنر سازه دوم: ریشه‌شناسی شاعرانه

۳-۱- ریشه‌شناسی و ریشه‌شناسی عامیانه

ریشه‌شناسی^۱ شاخه‌ای از زبان‌شناسی است که در آن به مطالعه منشأ و تاریخ و دگرگونی صورت و معنای واژه‌ها می‌پردازند (فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۷: ذیل ریشه‌شناسی). برای ریشه‌شناسی انواع گوناگونی برشمرده‌اند که عبارت‌اند از: ریشه‌شناسی عالمانه، ریشه‌شناسی شبه‌عالمانه و ریشه‌شناسی عامیانه.

ریشه‌شناسی عالمانه (/ علمی)^۲ با توجه به اصول زبان‌شناسی و به‌ویژه زبان‌شناسی تاریخی انجام می‌گیرد. ریشه‌شناس لازم است افزون‌بر آشنایی با اصول زبان‌شناسی، با زبان‌ها و گویش‌های مختلف آشنا باشد و اطلاعات عمومی بالایی نیز داشته باشد. با توجه به دشواری ریشه‌شناسی عالمانه، برخی علاقه‌مندان به ریشه‌شناسی که اسباب کار را به‌درستی فراهم نیاورده‌اند، با توجه به بضاعت علمی خود دست به ریشه‌شناسی‌هایی می‌زنند که می‌توان آنها را ریشه‌شناسی شبه‌عالمانه (/ شبه‌علمی)^۳ نامید. ریشه‌شناسی عامیانه^۴ معمولاً نشان‌دهنده اشتباه گرفتن صورتهایی است که از لحاظ آوایی یا معنایی شبیه یکدیگرند (همان: ذیل ریشه‌شناسی عامیانه؛ اُگریدی^۵ و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۲۱؛ Matthews, 2011: popular & etymology). این فرایند تلاش غیرعلمی مردم ناآگاه است تا بین صدا و معنی کلمه رابطه برقرار کنند، رابطه‌ای از نوع اشتقاق، ترکیب، مجاز و مانند آن. در برقرار کردن این رابطه، از قواعد علمی تحول زبان الهام گرفته نمی‌شود؛ بلکه از حدس و گمان و ذوق و استنباط شخصی بهره گرفته می‌شود که

1. etymology

2. scientific etymology

3. pseudo-scientific etymology

4. folk etymology/ popular etymology

5. O'Grady

معمولاً بر واقعیت‌های تاریخی زبان منطبق نیست. فقط مردم عامی به این نوع ریشه‌شناسی دست نمی‌زنند، بلکه بسیاری از افراد تحصیل‌کرده و حتی بعضی لغت‌شناسان نیز گاهی به این دام می‌افتند (باطنی، ۱۳۸۵: ۱۴۲-۱۴۳).

نویسندگان ایرانی پس از اسلام، بنا به ذوق و علاقه شخصی کوشش‌هایی پیرامون شناخت واژه‌های زبان فارسی و ریشه‌یابی آن انجام داده‌اند، اما از آنجاکه آگاهی‌های آنها مبتنی بر قوانین زبان‌شناسی و شناخت علمی زبان نبوده‌است، غالباً بر خطا رفته‌اند. برومند سعید (۱۳۸۳: ۱۰-۱۷) نمونه‌هایی از این ریشه‌شناسی‌های عامیانه/ریشه‌تراشی‌ها را برای واژه‌های «آذربایجان، بابل، بخارا، بغداد، بلخ، بیستون، تبریز، خراسان، سمرقند، شیراز، فارس، کاشان، همدان» آورده‌است (درباره ریشه‌شناسی عامیانه نک. مینوی، ۱۳۳۰؛ ذاکری، ۱۳۷۲؛ همو، ۱۳۸۴). ریشه‌شناسی عامیانه گاه با غرض‌ورزی و تعصب‌های قومیتی می‌آمیزد و به جعل هویت و تاریخ منجر می‌شود (نک. بختیاری، ۱۳۹۰).

اشتقاق عامیانه در متون کهن نیز دیده می‌شود. نمونه مشهور آن اشتقاقی است که در شاهنامه برای واژه رستم آمده‌است:

برستم بگفتا غم آمد بسر [به سر] نهادند رستمش نام پسر

(فردوسی، ۱۳۹۶: ۱/۲۶۸)

در این بیت فردوسی رستم را از رستن می‌داند (برای ریشه و تلفظ رستم نک. آیدنلو، ۱۴۰۱؛ برای نمونه‌های دیگری از اشتقاق عامیانه در شاهنامه نک. خالقی مطلق، ۱۳۷۸).

۳-۲- ریشه‌شناسی شاعرانه

چنان‌که دیدیم، ریشه‌شناسی عامیانه از سر ناآگاهی و بدون قصد زیبایی‌آفرینی است، ولی گاه شاعران و نویسندگان آگاهانه دست به ریشه‌سازی می‌زنند. در این گونه ریشه‌شناسی، شاعر یا نویسنده برای واژه‌ها ریشه‌ای شاعرانه/هنری تصور می‌کند. به نمونه زیر توجه کنید:

وزارت را چنین کردند تفسیر / که دارد اشتقاق از وزر و تزویر

(خواجوی کرمانی، ۱۳۷۰: ۵۱۲)

خواجو وزارت را از ریشه وزر به معنی «بارِ گران» (نک. دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل وزر) می‌داند که البته در میان برخی لغویون سابقه دارد^(۸)، اما بخش دوم سخن او، که وزارت را با تزویر از ریشه زور مرتبط می‌داند، مطابق قواعد زبان عربی نیست و خواجو - که بر عربی مسلط بوده خود

این نکته را می‌دانسته‌است. بنابراین در این بیت دست به ریشه‌شناسی شاعرانه^۱ زده‌است و ریشه‌ای متفاوت برای وزیر در نظر گرفته تا معنای موردنظر خود را به این واژه تحمیل کند. نمونه دیگر شعری است به نام «اشتقاق» از قیصر امین‌پور:

وقتی جهان

از ریشه جهنم،

و آدم

از عدم،

و سعی

از ریشه‌های یأس می‌آید،

وقتی که یک تفاوت ساده

در حرف،

کفتار را

به کفتر

تبدیل می‌کند؛

باید به بی تفاوتی واژه‌ها

و واژه‌های بی‌طرفی

مثل نان

دل بست؛

نان را

از هر طرف بخوانی،

نان است! (امین‌پور، ۱۳۸۹: ۲۹۳-۲۹۴)

در *تفاسیل* توللی نیز نمونه‌های زیادی از ریشه‌شناسی شاعرانه قابل مشاهده است: «اختلاس: [...] در تسمیه این کلمه عقاید متفاوت است. زمره‌ای کتابت آن با صاد کرده و ریشه آن را خلوص دانسته‌اند و حجت ایشان اینکه مأمور مختلس را ارادت و اخلاص چنان است که کیسه خویش از خزانه دیوان فرق ننهد و جدایی در میانه نبیند. [...] گروهی دیگر اختلاس را از اختلال حواس گرفته و به همین علت مختلسین را از سیاست و مجازات معاف دانسته‌اند. قطعه:

1. poetic etymology

ز اختلال حواس است اختلاس، ای دوست که هوشیار بدین کار تن نخواهد داد»
(توللی، ۱۳۴۸: ۲۷۴)

- «در وجه تسمیه این دستگاه به وافور^(۹)، جمهور محققین جهان را عقیدت بر این است که اتخاذ این نام از کلمه وافور کرده‌اند، چه که استعمال این هدیه در میان جماعت عجمان وفوری بسزا و شیوعی به‌منتهی یافت» (همان: ۱۵۷).

- «بسیاری شاقول را در تحریر شاغول نویسند و تسمیه آن چنین کنند که نخستین کس که تعبیه آن کرد امیر غولان، سمندان بن شمشاد بود» (همان: ۱۸۹).

- «در وجه تسمیه کیمیا^(۱۰) گویند که کیمیا در اصل کی میاد بوده و چنین روایت کنند که شیخ احمق‌الدین طماع بخارایی چهل سال تمام در این راه رنج بردی و به یافتن اکسیر موفق نگشتی. قضا را روزی قاروره به کوره نهاده و اندر آن همی‌دمید که به‌ناگاه غلام وی هراسان برسید و خواجه را مخاطب ساخته گفت: هین، برخیز و تا پای داری بگریز که اعدا به قصد جان تو همی‌آیند. مولانا سراسیمه برخاسته گفت: «کی میاد؟» غلام دیگر باره سخن نخستین بر زبان راند. مولانا در حال بگریخت و روزی چند متواری همی‌زیست تا خطر برخاست. [...] نام آن ماده بدان مناسبت که مشروح افتاد کیمیاد و بعدها کیمیا شد» (همان: ۲۰۴).

- «قرطاس^(۱۱): [...] در وجه تسمیه آن گفته‌اند که نخستین کس که تعبیه قرطاس کرد مولانا مسخره‌الدین ابوبکر بادنجان‌ی مروزی بود [...] که در مجامع و محافل مسخرگی پیشه کردی. [...] قضا را بامدادی [...] به گرمابه شد. حاضرین دورش بگرفتند و طاس حمامش به زیر پای نهاده کف‌کوبی‌ها کردند. مولانا را از مشاهده این احوال قر در کمر آمد و اختیار برفت. [...] مولانا را قر در کمر بخشکید و [...] بر جدار گرمابه نگریستن گرفت و هم در این حالت بود که اندیشه تهیه کاغذش به مغز افتاد [...] و تسمیه آن به مناسبت آن قر که بر طاس ریخته بود قرطاس نهاد» (همان: ۳۰۳-۳۰۴).

- «در وجه تسمیه این جانور به زالو گویند نخستین کس که بر خواص آن وقوف یافت زال، پدر رستم بود که نام خود بر آن نهاد و از آن به بعدش در اثر کثرت استعمال زالو گفتند» (همان: ۳۴۰).

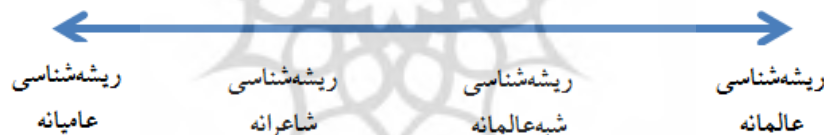
- «دودِ دیگر تیره‌دلان باشند که نغز از مغز ایشان نترارد و خیر از خیلشان مشهود نگردد. اینان را مخ در پرده‌ای تیره و تار ملفوف است و [...] این گروه را به علت تاری مخ، مختار نامیده‌اند» (همان: ۳۱).

- «در وجه تسمیۀ مجمله گویند که چون این قسمت از بدن به تحریک اراده به هر طرف همی جنبد مجمله‌اش نامیده‌اند» (همان: ۵۳).

- «در وجه تسمیۀ شیرازه عبدالله سنجر را عقیدت بر این است که اتخاذ این کلمه از نام شیراز کرده‌اند و حجت وی اینکه شیرازیان را شیرازه‌امور از مردم دیگر بلاد عجم گسیخته‌تر باشد» (همان: ۶۰).

- «در وجه تسمیۀ این طایفه به نرس^(۱۲)، فرقه‌ای را عقیدت بر این است که نرس در اصل نورس بوده و نورس اندر لغت تازه‌کار و تازه‌رسیده را گویند و نیز گویند که نرسان طبیبان نورسیده باشند» (همان: ۶۹).

لازم است تأکید شود که تفاوت ریشه‌شناسی عامیانه و ریشه‌شناسی شاعرانه در آگاهی شاعر از ریشه صحیح واژه است و در مواردی که از آگاهی شاعر اطمینان نداریم بهتر است ریشه‌شناسی موردنظر را عامیانه بدانیم، نه شاعرانه. بنابراین با توجه به اینکه قرینه‌ای بر آگاهی فردوسی و نویسندگان منابع او و حتی موبدان زمانه وی از ریشه درست نام‌های خاص وجود ندارد، نگارندگان مواردی چون اشتقاق رستم و کندرو و منوچهر و مانند آن در شاهنامه را برخلاف برخی پژوهشگران دیگر (نک. محمدی افشار و همکاران، ۱۳۸۵) از مقوله اشتقاق هنری نمی‌دانند و ترجیح می‌دهند در این موارد از اصطلاحات معمول چون ریشه‌شناسی عامیانه بهره ببرند. این نیز گفتنی است که انواع ریشه‌شناسی بر روی طیفی/پیوستاری^۱ از ریشه‌شناسی عالمانه تا ریشه‌شناسی عامیانه قرار می‌گیرد و گاه تشخیص نوع دقیق ریشه‌شناسی دشوار و موکول به پژوهش‌های ژرف‌کاوانه آینده است.

تصویر ۱. پیوستار انواع ریشه‌شناسی

۴- وجوه اشتراک سرنام‌پنداری و ریشه‌شناسی شاعرانه

گفتیم که در هر دو هنر سازه مورد بحث در این مقاله شاعر/ نویسنده می‌کوشد معنای مورد نظر خود را با تدابیری به ریشه و ساختار واژه تحمیل کند. افزون‌بر آن، شباهت‌های دیگری نیز میان دو فرایند یادشده وجود دارد که در ادامه به اختصار بدان‌ها اشاره می‌شود.

۴-۱- شفاف‌سازی

در هر دو فرایند مورد بحث، واژه‌ای بسیط و تیره^۱ با تدابیری تبدیل به واژه‌ای غیربسیط یا سرنام می‌شود و بدین ترتیب معنای آن شفاف^۲ می‌شود. البته در ریشه‌شناسی عامیانه هم سعی در شفاف‌سازی است (نک. باطنی، ۱۳۸۵: ۱۴۲-۱۴۳) ولی در آن فرایند گویشور واقعاً اطلاعی از ریشه اصلی ندارد و قصد زیبایی‌آفرینی نیز در میان نیست.

۴-۲- هنجار‌گزینی

هنجار‌گزینی^۳ انحراف از قواعد حاکم بر زبان هنجار و عدم مطابقت و هماهنگی با زبان متعارف است؛ هرچند منظور از آن، هر گونه انحراف از قواعد زبان هنجار نیست، زیرا گروهی از این انحرافات به ساختی غیردستوری منجر می‌شوند و ابداع ادبی شمرده نمی‌شوند (صفوی، ۱۳۸۱: ۱۴۴۵).

دانشمندان ما از قدیم غرابت کلام را ستوده‌اند؛ مثلاً خواجه نصیر، غرابت را خیال‌انگیز و لذت‌بخش می‌داند و معتقد است هرچه تکرار شود، غرابتش و در نتیجه لذتش را از دست می‌دهد: «هرچه غریب‌تر و مستبدع‌تر و لذیذتر، مخیل‌تر؛ و علت انفعال نفس از آن‌چه مغافصتا [به‌ناگهان] به او رسد، بیشتر بود از آن‌چه به تدریج رسد یا رسیدنش متوقع باشد و به این سبب بود که مضاحک و نوادر اول بار که استماع افتد لذیذتر باشد و باشد که به تکرار اقتضاء نفرت نفس کند از آن.» (نصیرالدین طوسی، ۱۳۲۶: ۵۹۰؛ هم‌چنین نقل‌شده در شفیع‌ی کدکنی، ۱۳۸۸: ۲۰؛ وحیدیان کامیار، ۱۳۸۸: ۸۲ و ۸۳)^(۱۳).

لیچ^۴ (1969: 42) برای هنجار‌گزینی انواعی برمی‌شمارد که عبارت‌اند از: هنجار‌گزینی واژگانی^۱، هنجار‌گزینی دستوری^۲، هنجار‌گزینی واجی^۳، هنجار‌گزینی تک‌نگاره‌شناختی^۴، هنجار‌گزینی معنایی^۵.

1. opaque
2. transparency
3. deviation
4. Leech

هنجارگریزی گویشی^۶، هنجارگریزی در سیاق^۷ و هنجارگریزی از دوره تاریخی^۸. صفوی (۱۳۹۰: ۱/ ۵۸-۵۳) نیز به پیروی از لیچ و با اندک تغییراتی در اصطلاح، همین هشت نوع را برای هنجارگریزی قائل است: واژگانی، نحوی، آوایی، نوشتاری، معنایی، گویشی، سبکی و زمانی. وی برای هر یک نیز نمونه‌ای از ادب فارسی به دست می‌دهد که برای پرهیز از اطاله کلام از ذکر آن چشم می‌پوشیم.

با توجه به اینکه هنجارگریزی در سطوح و لایه‌های مختلف زبان رخ می‌دهد، به نظر نگارندگان می‌توان ریشه‌شناسی شاعرانه را نیز هنجارگریزی ریشه‌شناختی^۹ نامید. همچنین سرواژه‌پنداری نیز به نظر نگارندگان نوعی هنجارگریزی صرفی^{۱۰} است.

۴-۳- حسن تعلیل

در آرایه حسن تعلیل (بهانگی نیک)، شاعر توجیهی هنری برای پدیده‌ای علمی می‌آورد. اگر اشتقاق واژه‌ها را پدیده‌ای علمی در نظر بگیریم، سرنام‌پنداری و ریشه‌شناسی شاعرانه نیز توجیهاتی هنری برای وجه اشتقاق و ریشه لغات‌اند (نک. شمیسا، ۱۳۹۰: ۱۶۹-۱۷۱؛ وحیدیان کامیار، ۱۳۸۸: ۱۳۲-۱۳۴؛ کزازی، ۱۳۸۷: ۱۶۳-۱۶۴).

۵- نتیجه‌گیری

دو هنر سازه‌ای که در مقاله حاضر معرفی شدند از یک نظر به یکدیگر شباهت دارند. در هر دو این صنایع بر ساختمان یک واژه معنا و مفهومی بار می‌شود که در اصل و ریشه آن وجود ندارد و این فرایند به صورت آگاهانه و هنری اتفاق می‌افتد. در سرنام‌پنداری واژه بسیط سرنامی از چند واژه تلقی می‌شود و بار معنایی آنها را به خود می‌گیرد. در هنجارگریزی

1. lexical deviation
2. grammatical deviation
3. phonological deviation
4. graphological deviation
5. semantic deviation
6. dialectal deviation
7. deviation of register
8. deviation of historical period
9. etymological deviation
10. morphological deviation

ریشه‌شناختی نیز آگاهانه ریشه‌ای جز ریشه اصلی به واژه نسبت داده می‌شود؛ ریشه‌ای که حامل معنا و مفهوم موردنظر شاعر یا نویسنده است.

پی‌نوشت

۱. هم‌چنان که واج (phoneme) «کوچک‌ترین واحد آوایی تمایزدهنده معنی در هر زبان» است، تک‌نگاره (grapheme) نیز «کوچک‌ترین واحد تمایزدهنده در دستگاه خط یک زبان» است (نک. فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۷: ذیل واج و تک‌نگاره). تک‌نگاره را نویسه نیز می‌نامند. همه حروف الفبا تک‌نگاره (یا نویسه) هستند ولی نویسه‌های دیگری جز نویسه‌های الفبایی نیز وجود دارد (نک. صفوی، ۱۳۸۶: ۲۹-۳۱).

۲. درباره اختصار و سرنام‌سازی و مسائل مربوط به آن نک. کافی (۱۳۷۰)، هراتی تهرانی (۱۳۸۷)، سمائی (۱۳۹۰)، فرهنگستان زبان و ادب فارسی (۱۳۹۸: ۵۴-۵۶). گفتنی است برخی منابع میان سرنام‌سازی و سرواژه‌سازی (initialism/ alphabetism/ acrophone) تمایزی قایل نشده‌اند و این دو فرایند را یکسان دانسته‌اند (برای نمونه نک. طباطبایی، ۱۳۹۵: ذیل سرواژه‌سازی). براین‌اساس شاید بتوان با تسامح نخستین هنرسازی موردنظر ما را در این مقاله سرواژه‌پنداری نیز نامید.

۳. در زبان انگلیسی: backronym (که خود آمیزه‌ای است از acronym و back). برخی آن را به‌قیاس backformation «پس‌سازی» — پس‌نام‌سازی نیز ترجمه کرده‌اند (نک. <https://t.me/cheshmocheragh/294>) که به نظر گویا نمی‌رسد.

۴. درباره هنرسازی (artistic device) نک. شفیعی کدکنی، ۱۳۹۱: ۱۴۹-۱۵۴.

۵. در همه شواهد این مقاله برجسته‌سازی واژه‌ها از نگارندگان است.

۶. درباب ریشه لفظ صوفی از دیرباز دیدگاه‌های مختلفی مطرح بوده‌است به گونه‌ای که در کتاب البیاض و السواد چندین وجه درباب آن آمده‌است: صَفّ، صفا، اهل صَفّه (سیرجانی، ۱۳۹۰: ۳۲) و صوف (همان: ۳۴). هم‌چنین برای دیدگاهی دیگر نک. فرزانه، ۱۳۶۷.

۷. ظاهراً اصراری نداشته‌اند که واژه بسیط عربی موردنظر لزوماً سرواژه‌ای از واژه‌های عربی باشد و گاه برخی از کلمات فارسی (مانند روا و یک‌دل) یا فارسی-عربی (مانند یک‌جهت) را نیز در این فرایند هنری وارد می‌کرده‌اند.

۸. درباره ریشه وزیر نک. براومان، ۱۳۹۹. جامی نیز به ارتباط وزر و وزیر اشاره کرده‌است:

باشد از وزر اشتقاق وزیر
سرّ این اشتقاق سهل مگیر

وزر بار و وزیر بارکش است   خاطر او به زیر بار خوش است

(جامی، ۱۳۶۶: ۲۹۲)

۹. از فرانسوی *vapeur* «بخار، دود»، از لاتینی *vapor* به همان معنا (نک. معین، ۱۳۷۵: ذیل وافور؛ نیز نک. حسن‌دوست، ۱۳۹۳: ذیل وافور).

۱۰. معرب از یونانی *khēmía* [χημία] «اختلاط و امتزاج» (نک. معین، ۱۳۷۵: ذیل کیمیا؛ نیز نک. حسن‌دوست، ۱۳۹۳: ذیل کیمیا).

۱۱. معرب از یونانی *khártēs* [χάρτης] «پاپیروس، صفحه نازک» (نک. حسن‌دوست، ۱۳۹۳: ذیل قرطاس).

۱۲. از انگلیسی *nurse*

۱۳. البته همه دانشمندان و سخن‌سنان این گونه نمی‌اندیشیده‌اند. خانلری (۱۳۸۶: ۱۸۰-۱۸۱) می‌نویسد: «حقیقت آن است که این نقص نویسندگان ماست که در جست‌وجوی اوصاف خاص و دقیق برنیامده و این‌گونه معانی را بیان نکرده‌اند. ادبیات ما بیشتر به شعر اختصاص داشته و نثر جز برای تاریخ و مطالب علمی و فلسفی و عرفانی، یا اشعار منثور، مانند مقامات حمیدی و گلستان به کار نرفته، و در نتیجه زبان نثر محدود مانده و همان حدود و قیود شعر بر آن تحمیل شده‌است. شعر هم همواره تابع سنت گذشتگان بوده و اگر گاهی کسانی، مانند مولوی و پیروان شیوه هندی، تخطی از آن را جایز شمرده‌اند، باز سنت غلبه یافته و شعر را به راه مقرر معین برده‌است. یکی از نویسندگان زبردست فرانسوی گفته‌است که «نشانه شخصیت هر نویسنده، اوصاف نادری است که به کار می‌برد»، اما در ادبیات فارسی، وصف نادر را غریب و غرابت را مُخِلّ فصاحت شمرده و از آن پرهیز کرده‌اند. حاصل این روش آنکه زبان فارسی برای بیان عواطف و تأثرات واقعی بشری و ادراکات فردی فقیر شده و دایره تعبیرات آن تنگ و محدود گردیده‌است».

منابع

- آیدنلو سجاد. فردوسی نام رستم را چگونه تلفظ می‌کرد؟، *بخارا*، ۱۴۰۱؛ ۱۴۹: ۸۲-۶۰.
- اگریدی ویلیام و همکاران. *درآمدی بر زبان‌شناسی معاصر*، ترجمه علی درزی، تهران: سمت، ۱۳۸۹.
- امین‌پور قیصر. *مجموعه کامل اشعار قیصر امین‌پور*، تهران: مروارید، ۱۳۸۹.
- باخرزی یحیی. *اوراد الاحباب و فصوص الآداب*، به کوشش ایرج افشار، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۳.
- باطنی محمدرضا. کلمات تیره و شفاف: بحثی در معناشناسی، *در درباره زبان*، تهران: آگه، ۱۳۸۵.
- ۱۴۷-۱۱۷.

بختیاری رحمان. ریشه‌شناسی عامیانه جای‌نام‌های ایرانی (جعل تاریخ و هویت)، زبان‌پژوهی، ۱۳۹۰؛ ۵: ۴۹-۲۵.

براومان منیر ام. ریشه واژه وزیر، ترجمه علی‌اشرف صادقی، فرهنگ‌بان، ۱۳۹۹؛ ۶: ۷۳-۶۸.
برومند سعید جواد. فقه‌اللغة عامیانه، در ریشه‌شناسی و اشتقاق در زبان فارسی، کرمان: دانشگاه شهید باهنر، ۱۳۸۳: ۱۷-۹.

تولی فریدون. /تفصیل، شیراز: کانون تربیت، ۱۳۴۸.
جامی عبدالرحمان. مثنوی هفت‌اورنگ، به‌کوشش مرتضی مدرس گیلانی، تهران: سعدی، ۱۳۶۶.
حسن‌دوست محمد. فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۳.

خالقی مطلق جلال. اشتقاق‌سازی عامیانه در شاهنامه، /ایران‌شناسی، ۱۳۷۸؛ ۴۱: ۱۶۵-۱۵۸.
خانلری پرویز [ناتل]. زبان‌شناسی و زبان فارسی، تهران: توس، ۱۳۸۶.
خرم‌شاهی بهاء‌الدین. حافظ‌نامه: شرح الفاظ، اعلام، مفاهیم کلیدی و ابیات دشوار حافظ، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۸۹.

خواجوی کرمانی. خمسه خواجوی کرمانی، تصحیح سعید نیاز کرمانی، کرمان: دانشگاه شهید باهنر، ۱۳۷۰.

دهخدا علی‌اکبر. لغت‌نامه، زیرنظر محمد معین و جعفر شهیدی، تهران: دانشگاه تهران و روزنه، ۱۳۷۷.
ذاکری مصطفی. اشتقاق عامیانه و واژه‌سازی تغنی، در مجموعه‌مقالات سمینار زبان فارسی و زبان علم، زیرنظر علی کافی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۲: ۳۷۲-۴۳۵.
ذاکری مصطفی. ریشه‌شناسی شبه‌عالمانه، در پژوهش‌های ایران‌شناسی (نامواره دکتر محمود افشار)، ج ۱۵ (ستوده‌نامه ۱)، به‌کوشش ایرج افشار با همکاری کریم اصفهانیان و محمدرسول دری‌اگشت، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، ۱۳۸۴: ۳۹۲-۴۱۷.

زاهدی کیوان، و شریفی لیلا. قدمت اختصارسازی در زبان فارسی، زبان‌پژوهی، ۱۳۹۰؛ ۴: ۳۳-۵۰.
سمائی سیدمهدی. سرنام‌سازی در زبان فارسی و سرنام‌های مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی، نامه فرهنگستان، ۱۳۹۰؛ ۱ (۴۵): ۱۲۸-۱۳۳.

سورآبادی عتیق. تفسیر سورآبادی، تصحیح علی‌اکبر سعیدی سیرجانی، تهران: فرهنگ نشر نو، ۱۳۸۰.
سیرجانی علی‌بن حسن. البیاض و السواد، تصحیح و تحقیق محسن پورمختار، تهران: مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران و برلین، دانشگاه آزاد، ۱۳۹۰.

شفیعی کدکنی محمدرضا. صور خیال در شعر فارسی، تهران: آگاه، ۱۳۸۸.
شفیعی کدکنی محمدرضا. رستاخیز کلمات، تهران: سخن، ۱۳۹۱.
شقاقی ویدا. مبانی صرف، تهران: سمت، ۱۳۸۹.

- شقاقی ویدا. فرهنگ توصیفی صرف، تهران: علمی، ۱۳۹۴.
- شمیسا سیروس. نگاهی تازه به بدیع، تهران: میترا، ۱۳۹۰.
- صفوی کورش. هنجارگریزی، در فرهنگ‌نامه ادبی فارسی (دانش‌نامه ادب فارسی)، سرپرستی حسن انوشه، ج ۲، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۱: ۱۴۴۵-۱۴۴۶.
- صفوی کورش. آشنایی با نظام‌های نوشتاری، تهران: پژوهاک کیوان، ۱۳۸۶.
- صفوی کورش. از زبان‌شناسی به ادبیات، تهران: سوره مهر، ۱۳۹۰.
- طباطبایی علاءالدین. فرهنگ توصیفی دستور زبان فارسی، تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۹۵.
- عطار. تذکره الاولیاء، مقدمه، تصحیح و تعلیقات: محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران: سخن، ۱۳۹۸.
- غزالی احمد. سوانح، براساس تصحیح هلموت ریتز، با تصحیح جدید نصرالله پورجوادی، تهران: بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۹.
- فردوسی ابوالقاسم. شاهنامه، به کوشش جلال خالقی مطلق، تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۹۶.
- فرزانه محسن. صوفی یا سوفی؟، تهران: پارسا، ۱۳۶۷.
- فرهنگستان زبان و ادب فارسی. هزارواژه زبان‌شناسی (۱)، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۷.
- فرهنگستان زبان و ادب فارسی. اصول و ضوابط واژه‌گزینی، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۸.
- کاشفی حسین‌بن علی. فتوت‌نامه سلطانی، به‌اهتمام محمدجعفر محجوب، تهران: بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۰.
- کافی علی. اختصارات و زبان فارسی، نشر دانش، ۱۳۷۰؛ ۶۵: ۱۳-۲۳.
- کزازی میرجلال‌الدین. بدیع، تهران: نشر مرکز، ۱۳۸۷.
- محمدی افشار هوشنگ و همکاران. زبان‌شناسی هنری و اشتقاق عامیانه در شاهنامه، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان، ۱۳۸۵؛ ۲۰: ۱۷۵-۲۰۹.
- معین محمد. فرهنگ فارسی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۵.
- مینوی مجتبی. الجنون فنون (وجه‌تسمیه‌سازی و اشتقاق‌سازی)، یغما، ۱۳۳۰؛ ۹: ۳۸۵-۳۹۶.
- نصیرالدین طوسی. اساس الاقتباس، تصحیح محمدتقی مدرس رضوی، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۲۶.
- وحیدیان کامیار تقی. بدیع از دیدگاه زیبایی‌شناسی، تهران: سمت، ۱۳۸۸.
- هراتی تهرانی معصومه. بررسی مقابله‌ای سرنام‌سازی در زبان فارسی و انگلیسی، پازند، ۱۳۸۷؛ ۱۴: ۱۱۵-۱۲۹.
- یواقیت العلوم و دراری النجوم. تصحیح محمدتقی دانش‌پژوه، تهران: بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۵.
- Bauer, L. English Word Formation, Cambridge, Cambridge University Press. 1996.

- Bravmann, M. M., 1961, "The etymology of Arabic wazīr," *Der Islam*, 1961; Vol. 37: 260-263.
- Leech, G. N. *A Linguistic Guide to English Poetry*, London and New York, Longman. 1969.
- Matthews, P. H. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, 2nd ed., Oxford, Oxford University Press. 2011.
- O'Grady, W. et al. *Contemporary Linguistics: An Introduction*, London, Longman. 2001.
- <https://t.me/cheshmocheragh/294>

روش استناد به این مقاله:

فروزنده فرد منوچهر، جهانشاهی افشار علی. سرنام‌پنداری و ریشه‌شناسی شاعرانه (معرفی و توصیف دو هنر سازه تازه)، *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۱۴۰۲؛ ۲(۱۶): ۷-۲۲. DOI: 10.22124/plid.2024.27229.1669

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

